

✚ BATALLER CATALÀ, Alexandre (ed.), 2018: Jaume de Cèssulis, *Libre de les costumes dels hòmens e dels oficis dels nobles sobre lo joch dels escacs. Estudi i edició*, Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Sanchis Guarner, 89), 308 pp.

El joc d'escacs, com els préssecs, la seda, els papagais o les espècies, ve de l'Orient. També venen de l'Orient les mil i una històries de les mil i una nits, que tenen, per cert, segons explica la llegenda recollida pel dominic Jaume de Cèssulis, un origen molt similar al dels escacs. Si Xerazade va haver de teixir una història rere l'altra per salvar la seva pell, un filòsof anomenat Xerxes, o Philometor, va inventar, posant en perill la seva vida, el joc d'escacs per criticar el govern tirànic d'Evilmoderac, rei de Babilònia, fill de Nabucodonosor. Xerazade va seduir amb els seus relats el califa, i de retruc un nombre infinit de lectors, i Xerxes, amb la invenció del joc i de les peces va seduir també el tirà i, darrere seu, un nombre infinit de jugadors. D'aleshores ençà el joc dels escacs no ha parat de generar històries i relats com la del *Liber de moribus* del dominic Jaume de Cèssulis, un bestseller de les lletres europees medievals, amb més de tres-cents manuscrits llatins conservats i moltíssimes traduccions medievals a gairebé totes les llengües europees, entre elles dues al català. No es tracta, però, d'un manual per ensenyar les regles del joc, sinó d'una allegoria política que proposa una interpretació dels escacs i del moviment de les peces com a metàfora del (bon) funcionament de la societat estamental medieval. Devem a Alexandre Bataller el plaer de poder llegir en una bella edició la primera de les dues traduccions catalanes medievals d'aquesta obra, una escrita pels volts del 1375 i l'altra, a principis del segle xv. Es tracta de la tercera edició moderna, la primera de caràcter filològic *stricto sensu*, molt superior, en tots els sentits, a la primera, de Josep Brunet, publicada el 1900 en edició de bibliòfil per l'Avenç, i a la segona, de Jaume Bulbena, publicada dos anys més tard, de caràcter més popular.

La feina que ha dut a terme Bataller a partir de la seva tesi doctoral no era gens fàcil, perquè es tracta d'una traducció molt literal, molt sovint

massa, com és propi de la primera gran fornada de traduccions del regnat del Cerimoniós. Una dificultat afegida és el fet que es tracta d'una traducció que s'ha conservat en un sol manuscrit, transcrit el 1385 per un copista que, per acabar-ho d'adobar, no era massa acurat. Editar aquesta traducció era, doncs, una feina complicada de debò, que Bataller ha dut a terme amb solvència, amb rigor filològic i amb passió per un joc amb tanta història i tantes històries al darrere. Formen part també de l'edició un documentat estudi de l'obra, que va néixer en el mateix convent dominic de Gènova on també es van escriure, gairebé pels mateixos anys, dos altres bestsellers: la *Legenda Aurea* de Jaume de la Voràgine i el *Catolicon* de Joan Balbi; un estudi de les dues traduccions i una anàlisi lingüística de la primera, la del 1385, i l'edició del text, completada amb un glossari, un índex de noms i una taula d'exemples i sentències. Un treball molt complet que permet fer-se una idea de les dimensions de l'obra original i de la seva primera traducció al català.

L'únic però que soc capaç de posar a la bella i utilíssima edició de Bataller és que de vegades té massa tendència a corregir el text a partir de l'original llatí del dominic genovès. I en algun cas les correccions que es proposen em sembla que no són necessàries. Vegem-ne alguns exemples. En la versió que dona Cèssulis d'una famosa història de dos pelegrins (un pare i un fill) que fan el camí de Sant Jaume i que són falsament acusats de robatori es llegeix la frase següent: «e com aquell (el fill) si matex e son pare afermàs no noents» (230). Això és el que diu el manuscrit, però en la nova edició s'ha introduït una esmena *ope ingenii* i s'ha substituït «no noents» per «innocents» d'acord amb el text llatí, que diu *innocentes*. La forma «no noents», és cert, és tan poc corrent que pot semblar una mala lectura, però en realitat no és així, ja que es tracta d'una forma que, com a mínim, també tenim documentada en la traducció medieval del *Primer llibre dels reis* (224), que va editar fa uns anys l'enyorat Jordi Bruguera en el *Corpus Biblicum Catalanicum*. El més prudent, per tant, sembla que és respectar la forma original del manuscrit o, en tot cas, fer-hi les mínimes intervencions possibles.

En canvi, en la frase «aytal fembra fornicadora e muler luxuriosa, dix ell matex haver aytal merit,

que per cobejança perdé la ciutat» (178) és molt encertada la substitució de «merit» per «marit» d'acord amb el text original llatí: «talís libidinosá uxor, quae propter concupiscentiam ciuitatem sua prodidit, talem debet habere maritum». Ara bé, potser també hagués calgut fer, en la mateixa línia, una altra petita intervenció en el text i esmenar «matex» per «marex» o «merex», que és el que demana la frase llatina de Jaume de Cèssulis.

Aquests petits detalls no afecten gens la qualitat d'una edició que, com va fer Philometor amb *Evilmoderac*, pot continuar seduint els lectors dels nostres dies amb un arsenal de sentències, exemples i anècdotes extretes dels clàssics llatins i dels medievals. Amb llibres i traduccions com aquesta es van formar molts dels lectors catalans de l'edat mitjana —segons una ben fonamentada hipòtesi de Jaume Riera i Sans, aquesta traducció podria haver format part de la llista de llibres destinats a la formació del príncep Joan, aleshores duc de Girona, en ocasió de la seva majoria d'edat el 1370. L'edició que ha preparat Alexandre Bataller d'aquesta obra és una molt bona manera d'entrar en contacte amb els nostres clàssics i amb el català medieval. Llegint, per exemple, la definició que dona Cèssulis de l'honor («honor res àls no sia que donament de reverència en testimoni de virtut») es fa inevitable pensar en la definició que en dona el rei Artús en la ficció dramàtica dels capítols 189-202 del *Tirant lo Blanc* («honor és do de reverència en testimoni de virtut»). Darrere d'un llibre com el de Jaume Cèssulis hi ha mil i una històries, per exemple la d'*Evilmoderac* i *Philometor*, la primera, però també la del príncep Joan o la del rei Artús de Martorell.

Xavier Renedo i Puig